

6. Методика розрахунку індексів реальної заробітної плати [Електронний ресурс] / Державна служба статистики України. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua>.

7. Методологічні положення класифікації та аналізу стану економічно активного населення [Електронний ресурс] / Державна служба статистики України. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua>.

Надійшла до редколегії 14.10.2014 р.

УДК 351

В. О. ДУБІНСЬКА

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПОЛІТИЧНОГО ЛІДЕРСТВА В СИСТЕМІ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ

Проведено аналіз теоретичних засад дослідження політичного лідерства в державному управлінні. Описано структуру політичного лідерства. Розмежовано поняття “політичне лідерство” та “політична еліта”. Означено деякі особливості формування політичного лідера.

Ключові слова: політичне лідерство; політична еліта; бюрократія; управлінська діяльність; формування політичного лідера.

The analysis of the theoretical foundations of the study of political leadership in governance is made. The structure of political leadership is described. We delineated the concept of "political leadership" and "political elite." Author determined some features of the formation of a political leader.

Key words: political leadership; political elite; bureaucracy; management activities; formation of a political leader.

Результати функціонування політичної системи, прийняття і впровадження політичних рішень залежать від людей: від їх політичної активності й компетентності, їх ставлення до структур влади, здатності впливати на напрям діяльності інститутів влади. Саме людина (політичний лідер) є первинною в системі управління та суспільстві, тільки людина наділена свідомістю і здатністю самостійно брати участь у політичному житті, впливати на поведінку і становище інших людей, систем, зважаючи на свої інтереси. Феномен політичного лідерства в демократичних суспільствах є не тільки свідченням розвинутості демократичних інститутів, але й важливим аспектом самореалізації особистості в політичному та соціальному вимірі суспільства.

Саме тому актуальним є дослідження феномена політичного лідерства в системі державного управління задля подальших розробок стратегічних програм розвитку демократії в сучасному українському суспільстві.

Серед дослідників феномену політичного лідерства слід відмітити парці таких учених, як О. Кириленко [2], В. Королько [3], Б. Кухта [8], К. Сельченко [12], О. Скар [13] та ін.

Метою статті є означити деякі теоретичні засади дослідження політичного лідерства в системі державного управління.

Лідерство політичне (від англ. leader – той, хто веде, керує) – багаторівневий і багатосу́б'єктний суспільно-політичний феномен із давньою історією, однією з найвиразніших ознак якого є добровільне підкорення одних людей іншим. Слово “лідер” згідно з Оксфордським словником англійської мови (1983 р.), виникло у XIII ст. Інтерес до цього поняття не виявлявся як такий аж до XIX ст. Від початку XX ст. феномен політичного лідерства не лише привертає до себе дедалі більшу увагу, а й починає активно досліджуватись. Попри те, що лідерство вважають загально визнаним феноменом, у різних мовах буває важко віднайти його точні вербальні відповідники для визначення і порівняння. В японській мові, наприклад, слова на позначення лідера не існує взагалі. Немає точного аналога англійському поняттю “a leader” і в романських, і в слов'янських мовах. Обсяг поняття “політичний лідер”, що склався тепер, є досить широким і потребує узагальнення та систематизації.

Політичне лідерство розглядають як: унікальну здатність (харизму) окремих людей притягувати до себе інших, викликати захоплення і зачарування оточення; специфічний інститут та інструмент здійснення політичної влади; різновид управлінського статусу, пов'язаного з прийняттям рішень і впливом на інших людей; специфічну форму відносин у групі або організації; один з механізмів інтеграції групової діяльності; спосіб побудови влади, заснованої на інтеграції різних соціальних верств навколо програми вирішення певних суспільно-політичних проблем; процес взаємодії між людьми, у ході якої наділені реальною владою авторитетні люди здійснюють легітимний вплив на суспільство (чи певну його частину), яка добровільно віддає їм частину своїх політико-владних повноважень і прав; свого роду підприємництво, яке здійснюється на політичному ринку, інваріантну модель творення і відтворення верховної влади тощо.

Діапазон оцінок ролі лідерства політичного теж досить контрастний – від його апологетики як надзвичайно ефективного і дієвого засобу впливу на інших до заяв про “банкрутство лідерів” і загалом неспроможність цього інституту виконувати свою функцію політичної творчості й творення ані в конкретній історичний момент, ані протягом тривалого історичного відтинку часу. Певною мірою така суперечливість в оцінюванні політичного лідерства пов'язана з так званим парадоксом:

1) з одного боку, лідер, як і годиться, має бути “кращим” за нас, а з іншого – він має бути “одним” з нас;

2) лідер як той, хто веде за собою, має бути інноватором, але водночас він є “рабом своїх рабів”, оскільки має виражати інтереси своїх послідовників, відповідати їхнім очікуванням тощо.

Відомі й інші “парадокси” політичного лідерства, що забезпечують саморегуляцію взаємовідносин у системі “лідер – група”, пояснюючи безперервну динаміку лідерства як процесу появи, висування, становлення і зміни лідерів. У цьому сенсі вибори є цивілізаційним механізмом подолання “парадоксів” лідера. Сучасні розвідки політичного лідерства здійснюються з використанням дедуктивних і індуктивних, ідеографічних і номотетичних підходів у межах цілого комплексу наук: філософії, історії, політології, соціології, психології тощо. До структури політичного лідерства як суспільно-політичного явища зазвичай включають: особистість лідера; команду лідера; наявні в нього ресурси; його послідовників і супротивників; ситуацію; завдання.

Усі ці компоненти впливають на ефективність політичного лідерства. Воно передбачає виконання низки функцій, обсяг і зміст яких залежить від типу політичної культури суспільства, політичної і соціально-економічної ситуації та інших чинників. До типових функцій політичного лідерства належать: інтеграційна, мобілізаційна, футуристична, експертно-аналітична, представницька, адміністративно-управлінська (планування, делегування, координування, контроль) тощо. Спроби узагальнити результати розвідок у царині політичного лідерства відображають його численні типології. Типологія Платона давно стала історією, проте запропонований ним принцип виокремлення лідерів на основі виконуваних ними функцій не втратив своєї популярності й досі. Не менш поширеним критерієм типологізації є стиль керівництва (авторитарний, демократичний, переконувальний тощо). Чимало типологій політичного лідерства ґрунтуються на соціальних ролях, виконуваних лідерами (“організатори”, “революціонери”, “творці” тощо). Особливої популярності набула типологія М. Вебера, вибудована на способах легітимзації влади. Відповідно до неї виділяють і типи лідерства:

1) традиційний (вожді, монархи, чий авторитет тримається на звичаях, традиціях);

2) раціонально-легальний (“рутинні” лідери, обрані демократично);

3) харизматичний (лідери, які, на думку мас, наділені особливою благодаттю, видатними якостями, здатністю керувати) [9, с. 405].

Найгостріше М. Вебер реагував на те, що поширення бюрократичного етосу в політичній сфері унеможливило прихід до влади харизматичних політичних лідерів. Ця реакція була зумовлена обставинами особистого характеру: політичні амбіції безсумнівного харизматика М. Вебера не реалізувалися через опір партійного апарату Німецькій демократичній партії, одним із засновників якої він був. Проблема несумісності духу справжнього

політичного лідерства з менталітетом бюрократичного чиновництва розглядається в ряді веберівських робіт, в тому числі і в знаменитій доповіді "Політика як покликання і професія".

Справжній, тобто харизматичний політичний лідер повинен володіти, на думку М. Вебера, пристрасною мужністю, почуттям відповідальності [1, с. 690]. Політик повинен не тільки вміти ставити мету, а й переслідувати її з повною пристрасною самовіддачею. Мужність і свідомість особистої відповідальності потрібні, щоб наполягати на виконанні наказів, проходження яким деколи вимагає самопожертви з боку прихильників лідера. Те ж почуття відповідальності і сила характеру необхідні політику для того, щоб придушити власні імпульси марнославства і використовувати владу виключно для користі справи. Однак якості гарного чиновника прямо протилежні названим якостям політичного лідера. Цивільний службовець не повинен боротися за владу, не повинен проявляти ніякого героїзму і пристрасності, а зобов'язаний сумлінно і точно виконати наказ, незалежно від того, відповідає чи ні отримане розпорядження його власним переконанням. Можна сказати, що почуття особистої відповідальності несумісне з трудовою дисципліною службовця, тому що якби він почав розмірковувати про наслідки виконання наказу та приймати власні рішення на основі оцінки цих наслідків, то бюрократичний апарат розвалився б [1, с. 666]. Бюрократизація партій призводить до того, що на відповідальних постах опиняються просунуті кар'єрними сходами хороші чиновники, але погані лідери. Такі державні керівники не здатні забезпечити новаторську і відповідальну політику.

Відомі й інші типології політичного лідерства, зокрема засновані на парадигмі цінностей та архетипах К. Юнга. У колективному несвідомому кожного народу, нації, раси існують певні універсальні праобрази, схеми, у т.ч. й ті, на які "накладається" феномен політичного лідерства.

Серед найбільш важливих проблем політичного лідерства такі:

– розуміння його сутності, механізмів, умов і чинників, що спонукають людей ставати лідерами, а інших – визнати лідерів в одних особах і не визнати в інших;

– визначення в політичному лідерстві співвідношення інституціональної і психологічної (керівництво – лідерство), раціональної та ірраціональної компонент;

– роль політичного лідерства у вирішенні тактичних і стратегічних завдань;

– взаємозв'язок теорій політичного лідерства і теорій еліт;

– співіснування сильного політичного лідера і демократії;

– проблеми генезису, контекстні (культурно-цивілізаційні, історично-часові) та гендерні особливості політичного лідерства [9, с. 405].

Для дослідження теоретичних основ механізмів реалізації політичного лідерства в державному управлінні необхідно звернутися до дослідження елітаризму як прояву лідерства.

У стародавніх європейських трактатах, присвячених рільництву, зустрічається латинське слово *eligare*, яке перекладалося як “полоти”, “виросувати”. Звідси в романських мовах пізніше з’явилося слово *eliter* (від фр. – відібрані, добірні). В античній літературі можна знайти праці, в яких висвітлювалися проблеми селекції рослин, добір насіння та тварин. Вони часто об’єднувалися спільним словом еліта. Так продовжувалося довгі століття аж до ХХ ст. На початку ХХ ст. слово все частіше почали вживати в суспільній літературі. Замість давно скомпрометованого феодалізмом поняття “аристократія”.

Однак приход до влади фашизму, поширення ідеології націонал-соціалізму, що спиралася на расистську елітарну концепцію, на певний час дискредитували поняття “еліта”. Зрештою, і в ліберально-демократичних режимах Європи та Америки воно теж не особливо прижилося. У політичних доктринах демократичного лібералізму й неолібералізму намагалися не вживати дане поняття надто часто. Разом з тим, спираючись на концепцію бюрократії М. Вебера та праці численних європейських та американських мислителів, у більшості індустріальних держав плодяться плюралізм думок і концепцій щодо поняття “еліта”. Відкидалося від початку дане поняття і в Радянському Союзі та соціалістичних державах. Тим не менше наприкінці ХХ ст. як у результаті розпаду світової соціалістичної системи, так і подальшого розвитку науково-технічної революції проходять процеси поновлення даного поняття, що відображає в цілому реальність як науково-технічного процесу, так і епохи цивілізаційних змін. Разом з тим, суть збереглася: еліта – окрема добірна, краща меншість, яка дає в суспільстві високоякісний, вагомий результат, що визначається її головною суспільною функцією – керівництвом й управлінням людською спільністю. Це перехід обмеженої кількості в загальносистемну якість [8, с. 9].

Зміст політичного лідерства реалізується на основі механізмів, що ґрунтуються, з одного боку, на харизматичному лідері, а з іншого – на специфічній управлінській діяльності, що утворює окрему галузь у загальному розподілі суспільної праці, яка спеціалізована за змістом, засобами та продуктами. Вона потребує специфічних знань для самовідтворення, має свою специфічну мову, оригінальні організаційні форми, що покликані обслуговувати сам процес регуляції і саморегуляції та багато іншого з того, що притаманно, скажімо, сфері матеріального виробництва.

Загалом, за майже тритисячолітню історію Європи поняття “еліта” пройшло декілька етапів. Б. Кухта в своєму дослідженні політичних еліт пропонує чотири етапи в генезі політичної еліти.

Перший – аристократичний, коли правляча меншість здобувала свої панівні позиції, насамперед, на полі бою. Це була військова аристократія, яка поступово в стародавніх Греції та Римі набула й бюрократичних якостей. У пізньому розвитку грецьких полісів, коли знецінилася афінська демократія,

грецький аристократизм тісно злився з тиранією. У римі спочатку сформувалася республіканська аристократія, що з початком нашої ери трансформувалася в іперську.

Другий етап починається з падінням Римської імперії й столітньою еволюцією різних форм державності, що увінчалася імперією Карла Великого, Священною Римською імперією, а потім утворенням рицарства. Його вершиною став європейський абсолютизм, це, так би мовити, гербова еліта.

Третій етап пов'язаний із буржуазними революціями в Європі, ерозією спадкового дворянства, занепадом феодалізму, наслідком чого став початок формування буржуазної еліти.

Прихід широкого загалу в політику наприкінці XIX ст., соціально-політичні експерименти першої половини XX ст. започаткували формування імперіалістичної еліти у різних її формах (т.зв. “вільного світу”, фашистської, нацистської еліт, номенклатури в СРСР тощо).

Четвертий етап ще не завершився цілком, хоча виклики НТР, соціально-політичні катаклізми другої половини XX ст. доводять, що на поч. XXI ст. Європа, можливо, стоїть перед новим, п'ятим, етапом елітотворення [8, с. 11].

Так само, як з більшості виділяється “елітна” меншість, з цієї меншості виділяються й лідери. Іноді лідери виділяються із більшості, проте все одно на шляху до політичного лідерства “наш” лідер переходить до вищої соціальної версти “меншості”.

Результати функціонування політичної системи, прийняття і впровадження політичних рішень залежать від людей: від їх політичної активності й компетентності, їх ставлення до структур влади, впевненості у своїй здатності впливати на напрям діяльності інститутів влади. Саме людина є первинним елементом суспільства, яка наділена свідомістю і здатністю самостійно брати участь у політичному житті, впливати на поведінку і становище інших людей, зважаючи на свої інтереси. Політична активність є не тільки свідченням розвинутості демократичних інститутів, але й важливим аспектом самореалізації особистості в політичному та соціальному житті суспільства.

Функціонування демократичної системи можна уявити таким чином: політичного лідерства тут досягає той, хто спроможний найкраще переконати громадян у тому, що саме він найбільш здатний виконувати цю функцію та принести благо іншим” [3, с. 83].

Лідерство є одним із механізмів регулювання відносин між людьми, соціальними групами, інститутами суспільства.

Політичне лідерство являє собою пріоритетний і легітимний вплив однієї або кількох осіб, які посідають владні позиції, на все суспільство, організацію чи групу [10, с. 134]. У структурі лідерства, як правило, виокремлюють три головні компоненти: індивідуальні риси лідера; ресурси або засоби, якими він володіє; ситуацію, в якій він діє і яка на нього впливає.

Активність лідерів у різних сферах життя – це діяльність енергійних, цілеспрямованих, відповідальних і амбіційних чоловіків і жінок. Лідерство як соціальний інститут виконує низку важливих для суспільства і людей функцій. До них можна віднести ідеологічну, ціннісну, програмуючу, інноваційну, координаційно-регулюючу, мобілізуючу, контролюючу та інші функції, які в сукупності є механізмами соціального управління. Іншими словами, інститут лідерства у всіх сферах життя відіграє системотворчу роль у процесі суспільного розвитку, забезпечує його ефективність [11, с.133].

Політичне лідерство передбачає ухвалення рішень, які впливають на суспільні події і процеси. Політичне лідерство – це тип політичної взаємодії, один з механізмів інтеграції групової діяльності, коли індивід або частина соціальної групи, виконуючи роль лідера, об'єднує і спрямовує дії всієї групи, яка, відповідно, приймає й підтримує його в організації спільної діяльності, досягненні суспільно значущих цілей [2, с. 212].

Політичне лідерство зазвичай пов'язане з керівним місцем у суспільній ієрархії, високою урядовою посадою, з володінням управлінським статусом, владою.

Статус, посада індивіда – це формальний аспект політичного лідерства.

Неформальний аспект політичного лідерства виражається в індивідуальних якостях людини, її здібностях до виконання ролі лідера, в її прагненні до володарювання, а також у визнанні за нею права на керівництво з боку суспільства, організації або групи.

Саме ці особливості покликана враховувати система підготовки управлінських кадрів через формування моделі політичного лідерства на основі типології державних службовців, поступово трансформуючи політичні відносини в соціальні. Включення особистісного потенціалу в модель сучасного державного службовця є важливим чинником управління.

Література:

1. Вебер М. Избранные произведения / М. Вебер ; [пер. с нем]. – М. : Прогресс, 1990. – 808 с.
2. Кириленко О. Жіноче політичне лідерство як об'єкт соціологічного аналізу / О. Кириленко // Жінки в політиці: міжнародний досвід для України. – К. : Атіка, 2006. – С. 211–222.
3. Королько В. Передвиборча комунікаційно-агітаційна кампанія / В. Королько // Соціологія: теорія, методи, маркетинг. – 2002. – № 1. – С. 80–100.
4. Косенко Д. В. Делиберативная политика в теории коммуникативного действия Юргена Хабермаса / Д. В. Косенко // Теория и практика общественного развития. – Краснодар : ИД “ХОРС”, 2013. Вып. 9. – С. 255–257.
5. Косенко Д. В. Демократія в теорії комунікативної дії Юргена Габермаса / Д. В. Косенко // Гуманітарні студії : зб. наук. пр. – К. : ВІПЦ “Київський університет”, 2013. – Вип. 20. – С. 220–227.

6. *Косенко Д. В.* Кратологічний вимір комунікативного вчення Ю. Габермаса / Д. В. Косенко // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Філософія. Політологія, 2013. – Вип. 1(111). – С. 37–39.

7. *Косенко Д. В.* Рационализация политической власти демократических обществ в теории коммуникативного действия Юргена Хабермаса / Д.В. Косенко // Вестник Российского университета дружбы народов: Серия политология. – М. : ИПК РУДН, 2013. – Вып. 4. – С. 98–106.

8. *Кухта Б.* Політична еліта (кратологічний аспект). 3-е вид., доп. й перероб. / Б. Кухта. – Львів : ЦПД, 2011. – 420 с.

9. Політична енциклопедія / гол. редкол. Ю. Левинець. – К. : Парламентське вид-во, 2012. – 808 с.

10. Політологічний енциклопедичний словник / [за ред. Ю. С. Шемшученка, В. Д. Бабкіна, В. П. Горбатенка]. – 2-е вид., доп. і перероб. – К. : Генеза, 2004. – 736 с.

11. Політологія. Навчальний посібник. / [В. Г. Воронкова, О. М. Кіндратець, І. В. Алексєєнко та ін.] ; за заг. ред. В. Г. Воронкової. – Запоріжжя : Вид-во ЗДІА, 2008. – 232 с.

12. Психология лидерства: Хрестоматия / сост. К. В. Сельченко. – Минск : Харвест, 2004. – 368 с.

13. *Скнар О.* Соціально-психологічні моделі поведінки політичних лідерів / О. Скнар // Соціальна психологія. – 2004. – № 3. – С. 39–46.

14. *Habermas J.* The theory of communicative action / J. Habermas [Translated by Thomas McCarthy]. – Volume one : Reason and the rationalization of society. – Boston : Beacon Press, 1984. – 465 p.

15. *Weber M.* Basic concepts of sociology / M. Weber. – New York : The Citadel Press, 1962. – 365 p.

Надійшла до редколегії 17.10.2014 р.